

תענית אסתר במסורת ישראל

ספר המנהגים של אחד מגדולי הראשונים במאה הראשונה לאלף השישי, הוא מהר"ם מרוטנבורג, פותח בהלכות פורים: "משנכנס אדר מרבין בשמחה, לבד מבערב פורים (ליושבי פרזות - כלומר י"ג באדר), שנהגו להתענות בו. ויש מהם המוצאים סמך או רמזים שונים לתענית זה, אך אין הוא נזכר במפורש, לא בתנ"ך ואף לא בשני התלמודים.

הנביא זכריה, המפרט את התעניות שהיו "לששון ולשמחה ולמועדים טובים", מזכיר ארבע תעניות: "צום הרביעי וצום החמישי, וצום השביעי וצום העשירי" (זכריה ח' י"ט), ופירוטו חז"ל (במס' ראש השנה י"ח ע"ב) את ארבעת הצומות: "צום הרביעי"- זה תשיעי בתמוז שבו הובקעה העיר, "צום החמישי" - זה ט' באב בו נשרף בית אלקינו, "צום השביעי"- זה ג' בתשרי, שבו נהרג גדליה בן אחיקם, ו"צום עשירי"- זה עשרה בטבת, שבו סמך מלך בבל על ירושלים. תענית אסתר אינו נזכר אפוא בתנ"ך. ואף לא בגמרא שלנו, ועל כן, מציין רבי דוד אבודרהם, מחכמי ספרד בסוף המאה הראשונה לאלף השישי, בהזכירו את תענית אסתר ב"סדר תפילת התעניות ופירושן":

"ועוד מתעניין ב"ג באדר הסמוך לניסן, ואינו מפורש בכתוב ולא בתלמוד, אלא החכמים האחרונים תקנוהו אחר חתימת התלמוד".

בשורות הבאות נעמוד על מקור "תענית אסתר" ומקצת מן ההלכות המיוחדות לו.

צום אסתר ומרדכי בחג הפסח

בימים ההם, ימי נס פורים, התענתה אסתר ובקשה לגזור תענית על כל העם כמפורט במגילת אסתר (ד' ט"ז) בדבריה אל מרדכי:

"לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן, ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים לילה ויום, גם אני ונערותי אצום כן" ומרדכי נענה לה.

"ויעבר מרדכי ויעש ככל אשר ציותה עליו אסתר".

אותה תענית חלה בימי הפסח, וכך דרשו חז"ל:

"ויעבור מרדכי- שהעביר יום ראשון של פסח בתענית" (מגילה ט"ו ע"א).

(אף המן נתלה בו ביום, רמז לדבר - וישבות המן ממחרת"), ובפדר"א נאמר במפורש כי שלושת יהי התענית החלו בי"ג בניסן, והיום השלישי לתענית היה יום ראשון של חג הפסח.

כאשר מרדכי העיר לה לאסתר על הכרזת התענית: **"והלא בהם יום ראשון של פסח" שאסור להתענות בו, שלחה לו: "אתה ראש לסנהדרין ואתה אומר דבר זה, אם אין ישראל - למי הפסח, מיד שמע מרדכי והודה לדבריה".**

ב"ילקוט שמעוני" (אסתר רמז תת רנ"ו) מצוי נוסח נרחב יותר של חילופי הדברים ביניהם: "ענה מרדכי ואמר לאסתר: "איני יכול לבטל מגלת תענית שכתוב בה מר"ח ניסן ועד יומין י"ח דלא למספד בהון, את אמרת גזר תענית בי"ד ובט"ו ובי"ז, שקרב עומר התנופה", שלחה ואמרה ליה: "אתה הוא זקן של ישראל, אם אין ישראל בעולם- מה המצוות יפים, אם אינם - למה תורה?"

(יש להוסיף כאן את קושייתו של רבי יהונתן אייבשיץ, בעל "יערות דבש" על דברי הגמרא הנ"ל.
"יעבור מרדכי" - שהעביר יום ראשון של פסח בתענית; והרי רבותא יותר גדולה שביטל את ישראל מקיום מצוות מצה ומרור וכו', אולם האחרונים מתרצים כי באמת אכלו בליל הפסח כזית מצה כדי שיעור מצות מצה, לקיים מצווה זו, אולם כיון שלא אכלו ככותבת, יש בכך משום עינוי, שכן שיעור עינוי ביום הכיפורים, הוא ככותבת הגסה).

לזכרם של אותם ימי תענית נהגו חכמי ארץ ישראל להתענות שלושת ימי צום של מרדכי ואסתר, אולם בניגוד לאותה שעה שהיתה שעת חירום והתירו להתענות גם בימי הפסח, נקבעו תעניות אלו לדורות, לאחר פורים, וכן שנינו במסכת סופרים (פרק כ"א הלכה א):

"מנהג רבותינו שבמערב, להתענות שלושת ימי צום מרדכי ואסתר פרודות, ולאחר פורים, שני וחמישי ושני, ולמה אין מתענין אותן בחודש ניסן, מפני שבאחד בניסן הוקם המשכן, ושנים עשר נשיאים הקריבו קורבנם לי"ב ימים... ואין מתענין עד שיעבור ניסן"
ושם בפרק י"ז (הלכה ג):

"שלושת ימי הצום אין מתענין אותן רצופים אלא פרודין, שני וחמישי ושני, ורבותינו שבארץ ישראל נהגו להתענות אחר ימי הפורים".

לעומת שלושת ימי הצום המיוחסים ל"רבותינו שבמערב", הם חכמי ארץ ישראל, אנו מוצאים לראשונה את זכרו של תענית אסתר בי"ג באדר אצל גאוני בבל, ולאחר מכן אצל רש"י, הרמב"ם ובעלי התוספות, תוך הדגשה כי שלושת ימי הצום של מרדכי ואסתר היו בניסן, ואילו התענית הנוכחי איננו אלא זכר לאותו תענית, והרמב"ם אף דייק ומציין בפרק חמישי מהלכות תעניות (הלכה ד):

"וי"ג באדר זכר לתענית שהתענו בימי המן, שנאמר דברי הצומות וזעקתם"

שכן אותם שלושת תעניות של אסתר היו בניסן והיום השלישי חל ביום הראשון של פסח, והוא הדין לגבי הרמז שהפוסקים מביאים אותו מתרגום ירושלמי על הפסוק "נקהלו היהודים בעריהם" - "ומצפרא כנופיין ונקהלו להתענות" (המנהיג לאב"ן הירחי).

(מתוך מאמר - הרב בצלאל לנדוי)